Badische Landesbibliothek Karlsruhe

Digitale Sammlung der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe

De officiis - Cod. Aug. pap. 30

Cicero, Marcus Tullius

[Reichenau], 1466-1467

Liber II

urn:nbn:de:bsz:31-91023

Visual Library

Marci Tulij Ciceronis de officijs liber finit primus. M. Tulij Ci. latine eloquentie parentis de officijs liber 2us
De officio in libro 2o

Quemadmodum officia ducerentur ab honestate — (quemadmodum)
te Marce fili atque ab omni genere virtutis satis
explicatum arbitror libro superiore. Sequitur ut hec officiorum
genera persequar que pertinent ad vite cultum et ex utilibus
quid utilius aut quid maxime utile et ad earum rerum
quibus utuntur homines facultatem ad opes ad copias. In quo
tum queri dixi quid utile quid inutile. De quibus dicere aggrediar
si pauca prius de instituto ac de iudicio meo dixero.
Quamquam enim libri nostri complures non modo ad legendi sed
etiam ad scribendi studium excitaverunt tamen interdum
vereor ne quibusdam bonis viris philosophie nomen sit
invisum mirenturque in ea tantum me opere et temporis
ponere. Ego autem quam diu res publica per eos gerebatur
quibus se ipsa commiserat omnes meas curas cogi-
tationesque in eam conferebam. Cum autem dominatu unius
omnia tenerentur neque esset usquam consilio aut aucto-
ritati locus socios denique tuende rei publice summos viros
amisissem nec me angoribus dedidi quibus essem
confectus nisi hijs restitissem nec rursum indig-
nis homine docto voluptatibus. Atque utinam res publica sta-
tisset quo ceperat statu nec in homines non tam commutan-
darum rerum quam evertendarum cupidos incidisset.
Primum enim ut stante re publica facere solebamus in agen-
do plus quam in scribendo opere poneremus. Deinde ipsis
scriptis non ea que nunc sed actiones meas mandaremus
ut sepe fecimus. Cum autem res publica in qua omnis mea

cura cogitatio opera poni solebat nulla esset omnino illa
scripta quae forensia et senatoria. Nihil autem agere
animus non posset in his studiis ab initio versatus etatis exi-
stimavi honestissime molestias deponi posse si me
ad philosophiam retulissem. Cui cum multum adolescens di-
scendi causa temporis tribuissem posteaquam honoribus inservire
cepi meque totum rei publice tradidi. Tantum erat philosophie loci
quantum superfuerat amicorum et rei publice temporis. Id autem omne
consumebatur in legendo scribendi otium non erat. Maxi-
mis igitur in malis hoc tamen boni assecuti videmur ut
ea litteris mandaremus que nec satis erant nota nostris et erant
cognitione dignissima. Quid enim est per deos optabilius sa-
pientia quid prestantius quid homini melius quid homine dignius.
Hanc qui expetunt igitur philosophi nominantur nec quicquam
aliud est philosophia si interpretari velis quam studium sapientie.
Sapientia autem est ut a veteribus philosophis diffinitum est
rerum divinarum et humanarum causarumque quibus hee res
continentur scientia. Cuius studium qui vituperat haud sane
intelligo quidnam sit quod laudandum putet. Nam
sive oblectatio queritur animi requiesque curarum que
conferri cum eorum studiis potest qui semper aliquid acquirunt
quod spectet et valeat ad bene beateque vivendum. Sive
ratio constantie virtutisque queritur aut hec ars est aut
nulla omnino per quam eas assequamur. Nullam dicere maxi-
marum rerum artem esse cum minimarum sine arte
nulla sit hominum est parum considerate loquentium
atque in maximis rebus errantium. Si autem est aliqua
disciplina virtutis ubi ea queretur cum ab hoc discendi
genere discesseris. Sed hec cum ad philosophiam cohortamur
accuratius solent disputari quod alio quodam libro fecimus.

Philosophia

Laus philosophie

Hoc autem tempore tantum nobis declarandum fuit desertas rei publice
muneribus ad hoc nos studium potissimum contulisse. Queritur
autem a nobis eciam ab doctis et eruditis hominibus satis ne constanter
facere videamur qui cum percipi nihil posse dicamus tamen et aliis de
rebus disserere soleamus et hoc ipso tempore precepta officii persequimur.
Quibus vellem satis cognita esset nostra sententia. Non enim sumus hii quorum
vagetur animus errore nec habeat umquam quid sequatur. Que enim esset ista mens vel que vita potius
non solum disputandi sed etiam vivendi racione sublata.
Nos autem ut ceteri qui alia certa alia incerta esse dicunt
sic ab hiis dissencientes alia probabilia contra alia improbabilia
dicimus. Quid est ergo quod me impediat ea que michi probabilia vi-
deantur sequi que contra improbare atque affirmandi arro-
ganciam vitare fugere temeritatem que a sapiencia
dissidet plurimum. Contra autem omnia disputantur a nostris
quod hoc ipsum probabile elucere non posset nisi ex utraque
parte causarum esset facta contencio. Sed hec explanata sunt
in academicis meis satis ut arbitror diligenter.
Tibi autem mi Cicero quamquam in antiquissima nobilissimaque
philosophia Cratippo auctore versaris hiis simillimis qui
ista preclara pepererunt tamen hec nostra finitima vestris
ignota esse nolui. Sed iam ad instituta pergamus.

Decimum

Quinque igitur racionibus propositis officii persequendi quarum
due ad decus honestatemque pertinent duo ad
commoda vite copias opes facultates quinta ad eli-
gendi iudicium si quando ea que dixi pugnare inter se vi-
derentur. Honestatis pars confecta est quam quidem tibi cu-
pio esse notissimam. Hoc autem de quo nunc agimus
id ipsum est quod utile appellatur. In quo verbo lapsa con-

suetudo deflexit de recta via sensimque eo deducta est ut ab ho-
nesto utile secerneret et constitueret honestum aliquid quod utile
non esset et utile quod non honestum qua nulla pernicies maior
hominum vite potuit afferri. Summa quidem auctoritate philosophi seve-
re sane atque honeste hec tria genera confusa cogitatione
distinguunt. Quicquid enim iustum sit id utile etiam esse censent
itemque quod honestum idem iustum. Ex quo efficitur ut quicquid
honestum sit idem sit utile. Quod qui parum perspiciunt hii sepe ver-
sutos homines et callidos admirantes eorum mali-
ciam sapientiam iudicant. Quorum error eripiendus est omnisque
opinio ad eam spem traducenda ut honestis consi-
liis iustisque factis non fraude et malicia se intelli-
gant ea que velint consequi posse. Que ergo ad vitam
hominum tuendam pertinent partim sunt inanimata ut aurum
argentum ut ea que gignuntur e terra ut alia eiusdem
generis partim animata que habent suos impetus et
rerum appetitus. Eorum autem alia rationis expertia sunt
alia ratione utencia. Expertes rationis equi boves re-
lique pecudes apes quarum opere efficitur aliquid
ad usum hominum atque vitam. Ratione autem utencium
duo genera ponuntur unum deorum alterum hominum. Deos
placatos pietas efficiet et sanctitas. Proxime
autem et secundum deos homines hominibus maxime
utiles esse possunt. Earumque item rerum que noceant et
obsint eadem divisio est. Sed quia deos nocere non
putant, hiis exceptis homines hominibus plurimum
obesse vel prodesse arbitrantur. Ea enim ipsa que inani-
mata diximus pleraque sunt hominum effecta operis que
nec haberemus nisi manus et ars accessissent nec
hiis sine hominum administratione uteremur. Neque

n valitudinis curacio neque navigacio neque agricul-
tura neque frugum fructuumque reliquorum perceptio et con-
servacio sine opera hominum ulla esse potuisset. Jam vero
et earum rerum quibus abundamus exportacio et earum
quibus egeremus invectio certe nulla esset nisi hiis mune-
ribus homines fungerentur. Eademque racione nec lapides
exciderent ex terra ad usum nostrum necessarii nec ferrum au-
rum et argentum effoderent penitus abditum sine hominum
labore et manu. Tecta vero quibus et frigorum vis expel-
leretur et calorum molestie sedarentur. Unde aut initio
generi humano dari potuissent aut postea subveniri si aut
tempestate aut terre motu aut vetustate cecidissent nisi
communis vita ab hominibus harum rerum auxilia petere didicisset.
Adde ductus aquarum derivaciones fluminum agrorum
irrigaciones moles oppositas fluctibus portus manu
factos que unde sine hominum opere habere possemus. Ex quibus et a-
liis multis perspicuum est qui fructus quaeque utilitas
ex rebus hiis que sunt inanimata percipiantur eas nos nullo
modo sine hominum manu atque opera capere potuisse. Qui
denique ex bestiis fructus aut que commoditas nisi homines
adiuvarent percipi posset. Nam et qui principes inveniendi
fuerunt quem ex quaque belua usum habere possemus
homines certe fuerunt. Nec hoc tempore sine hominum opera
aut pascere eas aut domare aut tueri aut tempestivos
fructus ex hiis capere possemus. Ab eisdemque et ea que
nocent interficiuntur et que usui possunt esse capiuntur. Quid
enumerem artium multitudinem sine quibus vita omnino nulla
esse potuisset. Quid enim egrotantibus subveniretur quid esset
oblectacio valentium qui victus aut cultus nisi tam multe
nobis artes ministrarent. Quibus rebus exculta

[illegible]

hominum vita tam destituti a victu et cultu bestiarum. Urbes vero
sine hominum cetu non potuissent nec edificari nec frequentari.
Ex quo leges moresque constituti, tum iuris equa descriptio certaque
vivendi disciplina, per quas bene beateque vivitur. Quas
res et mansuetudo animorum consecuta et verecundia est. Effec-
tumque est ut esset vita munitior, atque ut dando atque acci-
piendo permutandisque facultatibus et commodis nulla re ege-
remus. Longiores hoc loco sumus quam necesse est. Quis est e-
nim cui non perspicua sint illa que pluribus verbis a Panecio comme-
morantur, neminem neque ducem bello nec principem domi ma-
gnas res et salutares sine hominum studiis gerere potuisse.
Commemoratur ab eo Themistocles, Pericles, Cyrus, Age-
silaus, Alexander, quos negat sine adiumentis hominum
tantas res efficere potuisse. Utitur in re non dubia te-
stibus non necessariis. Atque ut magnas utilitates adipiscimur
conspiratione hominum atque consensu, sic nulla tam detestabilis
pestis est que non homini ab homine nascatur. Est Dicearchi
liber de interitu hominum, peripathetici magni et copiosi,
qui collectis ceteris causis eluvionis, pestilentie, vasti-
tatis, beluarum etiam repentine multitudinis, quarum impetu docet
quedam hominum genera esse consumpta. Deinde comparat quanto
plures deleti sint homines hominum impetu, bellis aut
seditionibus, quam omni reliqua calamitate.

Virtutis proprium quid sit

Cum igitur hic locus nihil habeat dubitacionis quin
homines plurimum hominibus et prosint et obsint, proprium hoc
statuo esse virtutis conciliare sibi animos hominum et ad usus
suos adiungere. Itaque que in rebus inanimis quaeque in
tractatione beluarum fiunt utiliter ad hominum vitam, artibus
ea tribuuntur operosis. Hominum autem studia ad ampli-

i. ... lacedemoniorum ... rex.

Eluuio ...
Diluuio ...
Alluuio ...

sitaque in earum rerum prompta et parata virorum praestan
tium sapientia et virtute excitantur. Etenim virtus omnis fere
in tribus rebus vertitur, quarum una est in perspiciendo quid
in quaque re verum sincerumque sit, quid consentaneum cuique, quid
consequens, ex quo quaeque gignantur, que cuiusque rei sit causa.
Alterum cohibere motus animi turbatos, quos Graeci
nominant. Appetitionesque, quas illi
obedientes efficere rationi. Tertium hiis quibuscum congregamur
uti moderate et scienter, quorum studiis ea que natura desi
derat expleta cumulataque habeamus, per eosdemque
si quid importetur nobis incommodi, propulsemus ulciscamur-
que eos qui nocere nobis conati sint, tantaque pena affi
ciamus quantam equitas humanitasque patitur. Quibus autem rationibus
hanc facultatem assequi possimus, ut hominum studia complecta
mur eaque teneamus, dicemus, neque ita multo post,
sed pauca ante dicenda sunt. De vi ac magnitudine fortune

Magnam vim esse in fortuna in utramque partem, vel se
cundas ad res vel adversas, quis ignorat? Nam et cum
prospero flatu eius utimur, ad exitus optatos pervehimur,
et cum reflavit, affligimur. Hec igitur ipsa fortuna ceteros
casus rariores habet, primum ab inanimatis procellas, tem
pestates, naufragia, ruinas, incendia, deinde a bestiis
ictus, morsus, impetus. Hec ergo ut dixi rariora. At
vero interitus exercituum, ut proxime trium, sepe multorum, cla
des imperatorum, ut nuper summi ac singularis viri, invi
die preterea multitudinis atque ob eas bene meritorum sepe ci
vium expulsiones, calamitates, fuge, rursusque se
cunde res, honores, imperia, victorie, quamquam fortuita
sunt, tamen sine hominum opibus et studiis neutram in partem
effici possunt. Quo quisque modo alliciatur hominum utilitatem

[illegible]

Hoc igitur cognito dicendum est quonam modo hominum
studia ad utilitates nostras allicere atque excitare possimus.
Que si longior fuerit oratio cum magnitudine utilitatis comparetur
ita fortasse etiam brevior videbitur. Quecumque igitur homines
homini tribuunt ad eum augendum atque honestandum aut
benivolentie gratia faciunt cum aliqua de causa quempiam
diligunt aut honoris si cuius virtutem suspiciunt et si quem
dignum fortuna quam amplissima putant, aut cui fidem
habent et bene de rebus suis consulere arbitrantur, aut
cuius opes metuunt aut contra a quibus aliquid expectant, ut cum
reges populares ve homines largitiones aliquas ponunt
aut postremo precio aut mercede ducuntur. Que sordi-
dissima quidem est ratio et inquinatissima et hiis qui
ea tenentur et illis qui ad eam confugere conantur.
Male enim se res habet cum quod virtute effici debet id tem-
ptatur pecunia. Sed quoniam nonnumquam hoc subsidium necessarium est
quemadmodum sit utendum eo dicemus si prius hiis de rebus
que virtuti propiores sunt dixerimus. Atque etiam subiciunt
se homines imperio alterius et potestati de causis pluribus.
Ducuntur enim aut benivolentia aut beneficiorum magnitudine
aut dignitatis prestantia aut spe sibi id utile futurum
aut metu ne vi parere cogantur aut spe largitionum
promissisque capti aut postremo ut sepe in nostra re publica
videmus mercede conducti.
Omnium autem rerum nec aptius est quicquam ad opes tuendas
ac tenendas quam diligi nec alienius quam timeri. Pre-
clare enim Ennius: quem metuunt oderunt, quem quisque odit
periisse expetit. Multorum autem odiis nullas opes
posse obsistere si antea fuit ignotum nuper est cogni-
tum. Nec vero huius tyranni solum quem armis oppressa pertulit

tiunitas interitus deleat. quantum vel odium hominum valet
ad pestem. Sed reliquorum similes exitus tirannorum quorum
haud fere quisquam interitum similem subterfugit. Malus
enim custos diuturnitatis metus. Contraque benivolentia
fidelis vel ad perpetuitatem. Sed hiis qui vi oppressos imperio
coherceant sit sane adhibenda seuicia ut heris in fa-
mulos si aliter teneri non possunt. Qui vero in libera ci-
uitate ita se instruunt ut metuantur hiis nichil potest
esse dementius. Quamvis enim demerse sint leges alicuius
opibus quamvis timefacta libertas emergit tamen ali-
quando aut iudiciis tacitis aut occultis de honore suffra-
giis. Acriores autem morsus sunt intermisse libertatis quam retente.
Quod igitur latissime patet neque ad incolumitatem solum sed
etiam ad opes et pondus valet plurimum id amplectamur
ut metus absit caritas retineatur. Itaque facillime que
volumus et privatis in rebus et in re publica consequimur. Etenim
qui se metui volent a quibus metuuntur eosdem metuant
ipsi necesse est. Quid enim censemus superiorem illum Dionisium
quo cruciatu timoris angi solitum qui cultros metuens
tonsorios candente carbone sibi adurebat capillum. Quid
alexandrum pheream quo animo vixisse arbitramur. qui
ut scriptum legimus cum uxorem theben admodum diligeret
tamen ad eam ex epulis in cubiculum veniens barbarum
et eundem ut scriptum est compunctum notis traciis destricto
gladio iubebat antire. Premittebatque de stipatoribus
suis qui perscrutarentur arculas muliebres et ne quod in vesti-
mentis occultaretur telum exquirerent. O miserum qui
fideliorem et barbarum et stigmaticum putaret quam
coniugem. Nec eum fefellit opinio. Ab ea enim ipsa propter
pelicatus suspicionem interfectus. Nec vero ulla vis

imperii tanta est quae premente metu possit esse diuturna.
Testis est Phalaris cuius est praeter ceteros nobilitata cru-
delitas, qui non ex insidiis interiit, ut is quem modo dixi Alex-
ander, non a paucis ut hic noster, sed in quem universa
Agrigentinorum multitudo impetum fecit. Quid Mace-
dones? nonne Demetrium reliquerunt universique se ad Pir-
rhum contulerunt? Quid Lacedemones iniuste imperantes
nonne repente omnes fere socii deseruerunt, spectatoresque
se otiosos praebuerunt Leuctricae calamitatis? Externa
libentius in tali re quam domestica recordor. Verum tamen
quamdiu imperium populi Romani beneficiis tenebatur, non
iniuriis, bella aut pro sociis aut de imperio gerebantur, exitus
erant bellorum aut mites aut necessarii. Regum, populorum, natio-
num portus erat et refugium senatus. Nostri autem magistra-
tus imperatoresque ex una hac re maximam laudem
capere studebant, si provincias, si socios aequitate et fide
defendissent. Itaque illud patrocinium orbis terrae verius
quam imperium poterat nominari. Sensim hanc consuetudinem
et disciplinam iam antea minuebamus, post vero Sille
victoria penitus amisimus. Desitum est enim videri quicquam
in socios iniquum, cum exstitisset etiam in cives tanta cru-
delitas. Ergo in illo secuta est honestam causam non ho-
nesta victoria. Est enim ausus dicere hasta posita, cum bona
in foro venderet et bonorum virorum et locupletium et
certe civium, praedam se suam vendere. Secutus est qui in causa impia
victoria etiam foediore non singulorum civium bona
publicaret, sed universas provincias regionesque uno cala-
mitatis genere comprehenderet. Itaque vexatis ac perditis
exteris nationibus ad exemplum amissi imperii por-
tari in triumpho Massiliam vidimus et ex ea urbe triu-

[illegible]

phari sine qua numquam nec imperatores nostri transalpinis
bellis triumpharunt. Multa praeterea commemorarem
nefaria in socios si hoc uno sole quicquam vidisset indig-
nius. Iure igitur plectimur. Nisi enim eorum impunita sce-
lera tulissemus numquam ad unum tanta pervenisset licentia.
A quo quidem rei familiaris ad paucos cupiditatum ad mul-
tos venit hereditas. Nec vero umquam bellorum
civilium semen et causa deerit dum homines perditi ha-
stam illam cruentam et meminerint et sperabunt. Quam
P. Sulla cum vibrasset dictatore propinquo suo sexto
tricesimo anno post a sceleratiore hasta eadem non re-
cessit. Alter autem qui in illa dictatura scriba fuerat in hac
fuit quaestor urbanus. Ex quo debet intelligi talibus
premiis propositis numquam defutura bella civilia. Itaque
parietes urbis modo stant et manent iique ipsi iam ex-
trema scelera metuentes. Rem vero publicam penitus amisimus.
Atque in has clades incidimus. Redeundum est enim ad propo-
situm. Dum metui quam cari esse et diligi malumus. Que
si populo romano iniuste imperanti accidere potuerunt
quid debent putare singuli. **De caritate adipiscenda**
Quod cum perspicuum sit benivolentie vim esse
magnam, metus imbecillem, sequitur ut disseramus
quibus rebus possimus facillime eam quam volumus
adipisci cum honore et fide caritatem. Sed ea non
pariter omnes egemus. Nam ad cuiusque vitam institu-
tam accommodandum est a multisne opus sit an
satis sit a paucis diligi. Certum igitur hoc sit idque
et primum et maxime necessarium familiaritates habere
fidas amantium nos amicorum et nostra mirantium
haec enim est una res prorsus ut non multum differat

[illegible]

multitudinem infimos et mediocres viros. Ea que est
utrisque prope modum comparanda honore et gloria et beni
volentia civium. Fortasse non eque omnes egent.
Sed tamen cui si hec suppetunt adiuvat aliquantu
tum ad cetera tum ad amicicias comparandas.
Sed de amicicia alio libro dictum est qui inscribitur
Lelius. Nunc dicamus de gloria. quamquam ea quoque de re
duo sunt nostri libri. Sed attingamus. quando
quidem ea in rebus maioribus administrandis
adiuvat plurimum. De benivolentie precepto quod unde
est allectamentum hominum ad utilitates nostras

Summa igitur et perfecta gloria constat ex
tribus hiis. Si diligit multitudo. si fidem habet.
si cum admiratione quadam honore dignos pu
tet. Hec autem si est simpliciter breviterque dicendum
quibus rebus pariuntur a singulis eisdem fere a mul
titudine. Sed est alius quoque quidam aditus ad mul
titudinem ut in universorum animos tanquam in
fluere possimus. Ac primum de illis tribus
que ante dixi benivolentie precepta videamus.
Que quidem capitur beneficiis maxime. Secundo autem
loco beneficia voluntate benivolentia movetur. Etiam
si res forte non suppetit. Vehementer autem amor mul
titudinis commovetur ipsa fama et opinione liber
talitatis beneficencie iusticie fidei omniumque earum vir
tutum que pertinent ad mansuetudinem morum ac facul
tatem. Etenim illud ipsum quod decorum honestumque dici
mus quia per se nobis placet animosque omnium natura
et specie sua commovet maximeque quasi perlucet
ex iis quas commemoravi virtutibus. Idcirco illos in quibus

caros fautores esse reddere · auctoritate ipsa diligere regimine
At hee quidem cause diligendi gravissime putentur
cetera non ulle esse leviores

Duplex est fidei acquisitio

Fides autem ut habeatur duabus rebus effici
potest si existimabimur adepti coniunctam cum iustitia
prudentiam. Nam et iis fidem habemus quos
plus intelligere quam nos arbitramur quosque
et futura prospicere credimus et cum res agatur in di-
scrimenque ventum sit expedire rem et consilium ex
tempore capere posse. Hanc enim homines existimant
utilem veramque prudentiam. Iustis autem et fidis
hominibus id est bonis ita fides habetur ut nulla
sit in iis fraudis iniurieque suspicio. Itaque iis sa-
lutem nostram iis fortunas iis liberos rectis-
sime committi arbitramur. Harum igitur duarum
ad fidem faciendam iustitia plus pollet quippe cum
ea sine prudentia satis habeat auctoritatis · prudentia
sine iustitia nihil valet ad faciendam fidem. Quo
enim quis versutior et callidior hoc invisior et suspectior
detracta opinione probitatis. Quam ob rem intelligentie iu-
stitia coniuncta quantum volet habebit ad faciendam ?
fidem virium. Iustitia sine prudentia multum poterit
sine iustitia nihil valebit prudentia. Sed ne quis sit ad-
miratus cur cum inter omnes philosophos constet a meque
ipso sepe disputatum sit qui unam haberet omnes habere
virtutes nunc ita seiungam quasi possit quisquam
qui non idem prudens sit iustus esse. Alia est illa
cum veritas ipsa limatur in disputatione subtilitas
Alia cum ad opinionem communem omnis accommodatur oratio

Marginal notes:
- (left margin, beside "tempore capere posse") 2 [illegible]
- (right margin, beside "hominibus id est bonis") fides [illegible]
- (right margin, beside "enim quis versutior") versutus [illegible]
- (right margin, beside "sine iustitia nihil valebit") [illegible]
- (right margin, below the previous note) [illegible]
- (right margin, below the previous note) [illegible]

Decimum tercio [illegible]

[illegible]

Quaobrem ut vulgus ita nos hoc loco loquimur ut alios
fortes alios viros bonos alios prudentes dicamus.
Popularibus enim verbis est agendum et usitatis cum
loquimur de opinione populari idque eodem modo fecit Pane-
tius. Sed ad propositum revertamur. Erat igitur ex tribus
que ad gloriam pertineret hoc tercium ut cum admiracione
hominum honore ab hiis digni iudicaremur. Admiran-
tur igitur communiter illi quidem omnia que magna et preter opinionem
suam animadverterunt separatim autem in singulis
si perspiciunt quedam bona nec opinata. Itaque eos vi-
ros suspiciunt maximisque efferunt laudibus in quibus
existimant se excellentes quasdam et singulares vir-
tutes perspicere. Despiciunt autem eos et contemnunt
in quibus nihil virtutis nihil animi nihil nervorum
putant. Non enim omnes eos contemnunt de quibus male
existimant. Nam quos improbos maledicos frau-
dulentos putant et ad faciendam iniuriam instruc-
tos eos haud contemnunt quidem sed de hiis male existimant.
Quam ob rem ut ante dixi contemnuntur hii qui nec sibi nec
alteri prosunt ut dicitur in quibus nullus labor nulla
industria nulla cura est. Admiracione quidem afficiun-
tur hii qui anteire ceteros virtute putantur
et cum omni carere dedecore tum vero hiis viciis
quibus alii non facile possunt obsistere. Nam et
voluptates blandissime domine maiores partes ani-
mi a virtute detorquent et dolorum cum admoventur faces
preter modum plerique exterrentur. Vita mors divi-
cie paupertas omnes homines vehementissime permovent.
Que qui in utramque partem excelso animo magnoque de-
spiciunt cumque aliqua hiis ampla et honesta res

De iusticia.

obiecta est totosque ad se convertit et rapit tunc quis non admi-
retur splendorem pulchritudinemque virtutis Ergo et hec animi
despicientia admirabilitatem magnam facit et maxime
iusticia ex qua una virtute viri boni appellantur mirifica
quedam res multitudini videtur Nec iniuria nemo enim iustus
esse potest qui mortem qui dolorem qui exilium qui egestatem timet
Aut qui ea que his sunt contraria equitati anteponit Maxi-
meque admirantur eum qui pecunia non movetur quod in quo
viro perspectum sit hunc dignum spectatu arbitrantur
Itaque illa tria que proposita sunt ad gloriam omnia iu-
sticia conficit et benivolentiam quod prodesse vult plurimis
et ob eandem causam fidem et admirationem quod eas res
spernit et negligit ad quas plerique inflammati
aviditate rapiuntur Ac mea quidem sententia omnis ra-
tio et institutio vite adiumenta hominum adiuncta
hominum desiderat Inprimisque ut habeat quibuscum
possit familiares conferre sermones quod est difficile
nisi speciem prae te boni viri feras Ergo etiam soli- [adeo]
tario homini atque in agro vitam agenti opinio iusti-
cie necessaria est eo quidem magis quod si eam non habebunt iniusti
habebuntur Nullis presidiis septi multis affi-
cientur iniuriis Atque iis etiam qui vendunt emunt
conducunt locant contrahendisque negotiis implicantur
iusticia ad rem gerendam necessaria est cuius tanta vis
est ut nec illi quidem qui maleficio et scelere pascuntur
possint sine ulla particula iusticie vivere Nam [particula de iusticia excepta]
qui eorum cuipiam qui una latrocinantur furatur
aliquid aut eripit is ne sibi in latrocinio quidem relinquit
locum Ille autem qui archipirata dicitur nisi equabiliter [illegible]
predam dispertiat aut occidetur a sociis aut relinquetur

Quin etiam leges latronum esse dicuntur quibus pareant quas ob-
servent. Itaque propter equabilem prede partitionem bardulis
Illiricus latro de quo est apud theopompum magnas opes
habuit et multo maiores viriathus lusitanus cui
quidem exercitus nostri imperatoresque cesserunt. Quem C. lelius is qui
sapiens usurpatur pretor fregit et comminuit ferocita-
temque eius ita repressit ut facile bellum reliquis traderet
Cum igitur tanta vis iusticie sit ut ea etiam latronum opes
firmet atque augeat quantam eius vim inter leges et iudicia
et instituta rei publice fore putamus. Mihi quidem non apud
medos solum ut ait herodotus sed etiam apud maiores
nostros fruende iusticie causa videntur olim bene morati
reges constituti. Nam cum premeretur inops multitudo ab
hiis qui maiores opes habebant ad unum aliquem fugiebant
virtute prestantem. qui cum prohiberet iniuria tenuiores equita-
te constituenda summos cum infimis pari iure retine-
bat. Eademque constituendarum legum fuit causa que regum. Ius
enim semper quesitum est equabile. Neque enim aliter esset ius. Id si
ab uno iusto et bono viro consequebantur erant eo contenti
cum id minus contingeret leges sunt inuente que cum omnibus
una atque eadem voce loquerentur. Ergo hoc quidem perspicuum est
eos ad imperandum deligi solitos quorum de iusticia
magna esset opinio multitudinis. Adiuncto vero hoc
ut idem etiam prudentes haberentur nichil erat quod
hii hiis auctoribus non posse consequi se arbitrarentur.
Omni igitur ratione colenda et retinenda iusticia est cum ipsa
per se. Nam aliter iusticia non esset. tum propter amplifi-
cationem honoris et glorie. Sed ut pecunie querende non solum
ratio est sed etiam collocande que perpetuos sumptus suppe-
ditet nec solum necessarios sed etiam liberales. Sic gloria

tenuiores

comparanda et colloranda ratio est. Quamquam preclare Socrates
hanc viam ad gloriam proximam et quasi compendiariam
dicebat esse, si quis id ageret ut qualis haberi vellet
talis esset. Quod si qui simulacione et inani osten-
tacione et ficto non modo sermone sed etiam vultu sta-
bilem se ad gloriam consequi posse rentur vehementer errant.
Vera gloria radices agit atque etiam propagatur, ficta omnia
celeriter tamquam flosculi decidunt, nec simulatum
potest quicquam esse diuturnum. Testes sunt permulti in utramque
partem, sed brevitatis causa familia erimus contenti una.
Thiberius enim Gracchus publii filius tamdiu lauda-
bitur dum memoria rerum romanarum remanebit, at eius
filii nec vivi probantur bonis et mortui numerum obti-
nent iure cesorum. Qui igitur adipisci veram iusticie gloriam
volent, iusticie fungantur officiis. Ea que essent
dictum est in libro superiori. Sed ut facillime quales
simus tales esse videamur, et si in eo ipso vis maxi-
ma est ut simus hii qui haberi velimus, tamen quedam
precepta danda sunt. Nam si quis ab ineunte etate ha-
bet causam celebritatis et nominis aut a patre acceptam,
quod tibi mi Cicero arbitror contigisse, aut aliquo casu atque
fortuna, in hunc oculi omnium coniciuntur atque in eo quid agat,
quemadmodum vivat inquiritur, et tamquam in clarissima
luce versetur, ita nullum obscurum potest nec dictum eius
esse nec factum. Quorum autem prima etas propter humi-
litatem et obscuritatem in hominum ignoracione versatur,
hii simul ac iuvenes esse ceperunt magna spectare
et ad ea rectis studiis debent contendere; quod eo firmi-
ore animo facient, quia non modo non invidetur illi eta-
ti, verum etiam favetur. Prima igitur est adolescenti commendatio

commendatio ad gloriam si qua ex bellicis rebus comparari potest
in qua multi apud maiores nostros extiterunt. semper enim
fere bella gerebantur. Tua autem etas incidit in id bel-
lum cuius altera pars sceleris nimium habuit. altera felici-
tatis parum. Quo tamen in bello cum te pompeius ale alteri
prefecisset. magnam laude et a summo viro et ab exer-
citu consequebare equitando iaculando omni militari
labore tollerando. Atque ea quidem tua laus pariter cum re
publica cecidit. Michi autem hec oratio suscepta non de te
est sed de genere toto. Quam ob rem ad ea que restant per-
gamus. **Quod gratiora sint que ingenio acquiruntur quam viribus acquisita**
Ut igitur in reliquis rebus multo maiora sunt opera ani-
mi quam corporis. sic hee res. quas persequimur ingenio ac
ratione gratiores sunt quam ille quas viribus. Prima
igitur commendatio proficiscitur a modestia tum pietate
in parentes in suos benivolentia. Facillime autem et
in optimam partem cognoscuntur adolescentes qui se ad cla-
ros et sapientes viros bene consulentes rei publice contulerunt.
Quibus cum si frequentes sunt opinionem afferunt populo
eorum fore se similes. quos sibi ipsi delegerint ad imi-
tandum. Publii Rutilii adolescentiam ad opinionem
et innocentie et iuris scientie Publii Mucii commen-
davit domus. Nam Lucius quidem Crassus cum esset admodum
adolescens non aliunde mutuatus est sed sibi ipse peperit
maximam laudem ex illa accusatione nobili et gloriosa
et qua etate qui exercentur laudibus affici solent ut
de demostene accepimus. ea etate Lucius Crassus ostendit
id se in foro optime iam facere quod etiam
tum poterat domi cum laude meditari. Sed cum
duplex sit ratio orationis quarum in altera sermo sit in

Sermo quid laude consequitur. [illegible]

Laus ab[illegible] [illegible]

[illegible marginal notes]

alia contentio non est id dubium quin contentio orationis ma
iorem vim habeat ad gloriam. Ea est enim quam elo
quentiam dicimus. Sed tamen difficile dictu est quantopere
conciliet animos comitas affabilitasque sermonis. Extant
epistole et Philippi ad Alexandrum et Antipatri ad Cas
sandrum et Antigoni ad Philippum filium trium pru
dentissimorum (sic enim accepimus) quibus precipiunt ut oratione
benigna multitudinis animos ad benivolentiam alliciant
militesque blande appellando sermone deliniant. Que
autem in multitudine cum contentione habetur oratio ea sepe uni
versam excitat gloriam. Magna est enim admiratio copiose
sapienterque dicentis quem qui audiunt et intelligere etiam
et sapere plus quam ceteros arbitrantur. Si vero inest in
oratione mixta modestie gravitas nil admirabilius fieri
potest eoque magis si ea sunt in adolescente. Sed cum sint plu
ra causarum genera que eloquentiam desiderant multique in nostra
re publica adolescentes et apud iudices et apud senatum in
dicendo laudem assecuti sint maxima etiam admi
ratio est in iudiciis. Quorum ratio duplex est. Nam ex accu
satione et defensione constat. Quarum et si laudabilior
est defensio tamen etiam accusatio probata persepe est. Dixi
paulo ante de Crasso. Idem fecit adolescens M. Anto
nius. Etiam P. Sulpicii eloquentiam accusatio illustrem
illustravit cum seditiosum et inutilem civem C. Nor
banum in iudicium vocavit. Sed hoc quidem non sepe est fa
ciendum nec umquam nisi aut rei publice causa ut duo Luculli aut
patrocinio ut nos pro Siculis pro Sardis in Albucio Iulius in ac
cusando etiam Manilio L. Fufii cognita industria est.
Semel igitur aut non sepe certe. Sin erit cui faciendum sit
sepius rei publice tribuat hoc muneris cuius inimicos ulcisci

periculum capitis inferre multis

sepe non esse reprehendendum modus si assit. Durum hominis vel potius vix hominis videtur periculum capitis inferre multis. Id cum periculosum ipsi est, tum etiam sordidum ad famam committere ut accusator nominetur, quod contigit M. Bruto summo genere nato, illius filio qui iuris civilis in primis peritus fuit. Atque etiam hoc preceptum officii diligenter tenendum est, ne quem umquam innocentem iudicio capitis arcessas. Id enim sine scelere fieri nullo pacto potest. Nam quid est tam inhumanum quam eloquentiam a natura ad salutem hominum et ad conservationem datam ad bonorum pestem perniciemque convertere. Nec tamen ut hoc fugiendum est, ita habendum est religioni nocentem aliquando et nefarium impiumque defendere. Vult hoc multitudo, patitur consuetudo, fert etiam humanitas. Iudicis est semper in causis verum sequi, patroni nonnumquam verisimile, etiam si minus sit verum, defendere; quod scribere, presertim cum de philosophia scriberem, non auderem, nisi idem placeret gravissimo Stoicorum Panecio. Maxime autem et gloria paritur et gratia defensionibus, eoque maior si quando accidit ut ei subveniatur qui potentis alicuius opibus circumveniri urgerique videatur, ut nos et sepe alias et adolescentes contra L. Sille dominantis opes pro Sexto Roscio Amerino fecimus, que ut scis extat oratio.

accusas / accusasse [illegible]

parit et

21 [illegible]

De beneficentia et liberalitate

Sed expositis adolescentium officiis que valeant ad gloriam adipiscendam, deinde de beneficentia ac liberalitate dicendum est, cuius est ratio duplex. Nam aut opera benigne fit indigentibus aut pecunia. Facilior est hec posterior, locupleti presertim, sed illa lautior ac splendidior et viro forti claroque dignior. Quamquam enim in utroque inest gratificandi liberalis voluntas, tamen altera ex arca

altera ex virtute depromitur. Largitio que fit ex re fami-
liari. fontem ipsum benignitatis exhauxit. Ita benigni-
tate benignitas tollitur. Qua quo in plures usus sis eo
minus in multos uti possis. At qui opera id est virtu- opera e
te et industria benefici et liberales erunt. Primum
quo pluribus profuerint eo plures ad benigne faciendum
adiutores habebunt. Deinde consuetudine beneficentie
paratiores erunt et tamquam exercitatiores ad bene de
multis promerendum. Preclare in epistula quadam Alex-
andrum filium Philippus accusat quod largitione benivo-
lentiam macedonum consectetur. Que te malum inquit
racio in istam spem induxit ut eos tibi fideles putares
fore quos pecunia corrupisses. An tu id agis ut macedo-
nes non te regem suum sed ministrum et prebitorem putent.
Quod sordidum regi. melius etiam quod largitionem corrupte-
lam dixit esse. fit enim deterior qui accipit. atque ad idem
semper expectandum paratior. Hoc ille filio. sed precep-
tum putemus omnibus. Quam ob rem id quidem non est dubium
quin illa benignitas que constat ex opera et industria et
honestior sit et latius pateat et possit prodesse pluribus.
Non numquam tamen est largiendum. nec hoc benignitatis ge-
nus omnino repudiandum est. et sepe idoneis hominibus
indigentibus de re familiari impertiendum. sed diligenter
atque moderate. Multi enim patrimonia effuderunt in-
consulte largiendo. Quid autem est stultius quam quod libenter facias
curare. ut id diutius facere non possis. Atque etiam sequuntur
largitionem rapine. Cum enim dando egere ceperunt.
alienis manus afferre coguntur. Ita cum benivolentie
comparande causa benefici esse velint. non tanta studia
assequuntur eorum quibus dederunt quanta odia eorum quibus

ademerunt. Quam ob rem nec ita claudenda res est fami-
liaris ut eam benignitas aperire non possit, nec ita
reseranda ut pateat omnibus. Modus adhibeatur isque
referatur ad facultates. Omnino meminisse debemus
id quod a nostris hominibus saepissime usurpatum iam in
proverbii consuetudinem venit, largitionem fundum
non habere. Etenim quis potest esse modus, cum et idem qui consueve-
runt et illud idem alii desiderent? De largitatis
speciebus prodigalitate videlicet et liberalitate

Omnino duo genera sunt largorum, quorum alteri
prodigi, alteri liberales. Prodigi qui epulis et visce-
rationibus et gladiatorum muneribus, ludorum venatio-
numque apparatu pecunias profundunt in eas res quarum
memoriam aut brevem aut nullam sint relicturi omni-
no. Liberales autem qui suis facultatibus aut captos a prae-
donibus redimunt aut aes alienum suscipiunt amicorum
aut in filiarum collocatione adiuvant aut opitulantur
vel in re quaerenda vel augenda. Itaque miror quid in mentem
venerit Theophrasto in eo libro quem de divitiis
scripsit, in quo praeclare multa, illud absurde: est enim multus
in laudanda magnificentia et apparatione popularium
munerum taliumque sumptuum facultatem fructum divi-
tiarum putat. Mihi autem ille fructus liberalitatis, cuius
exempla pauca posui, multo et maior videtur
et certior. Quanto Aristoteles gravius et verius nos
reprehendit, qui has effusiones pecuniarum non admire-
mur, quae fiunt ad multitudinem deleniendam. At hi qui
ab hostibus obsidentur, si emere aquae sextarium mina
cogerentur, hoc primo incredibile videri, omnesque mirari

Haec tamen attenderit verna necessitati dari. mihi in
magnis iacturis infinitisque sumptibus nihil nos
magnopere mirari. cum praesertim nec utilitati subveniatur
nec dignitas augeatur. ipsaque illa delectatio multi
tudinis ad breve exiguumque sit tempus capta a levis
simo quoque in quo tamen ipso una cum satietate memoria quoque mo
riatur voluptatis. Bene etiam colligit haec pueris et mu
lierculis et servis et servorum simillimis liberis esse
grata. gravi vero homini et ea quae fiunt iudicio certo pon
deranti probari posse nullo modo. Quamquam intellego
in nostra civitate inveterasse iam bonis temporibus. ut
splendor aedilitatum ab optimis viris postuletur. Itaque
et P. Crassus cum cognomine dives tum copiis functus est
aedilicio maximo munere. Et paulo post L. Crassus
cum omnium hominum moderatissimo Q. Mucio magni
ficentissima aedilitate functus est. Deinde C. Claudius
Appii filius. Multi post Luculli. Hortensius Sillanus.
Omnes autem P. Lentulus me consule vicit superiores.
Hunc etiam Scaurus imitatus. Magnificentissima
vero nostri Pompeii munera secundo consulatu. in quibus
omnibus quid mihi placeat vides. Vitanda tamen est su
spicio avaritiae. Nam Mamerco homini ditissimo
praetermissio aedilitatis consulatus repulsam attulit.
Quare etsi postulatur a populo. bonis viris si non desi
derantibus. attamen approbantibus faciundum est modo
pro facultatibus. nos ipsi ut fecimus. Et si quando aliqua res
maior atque utilior populari largitione acquiritur ut Oresti
nuper prandia in semitis decumae nomine magno
honori fuerunt. Nec M. Seio quidem vitio datum est
quod in caritate annonae asse modium populo dedit. Magna

nisi se et inveterata invidia nec turpi iactura quando erat
edilis nec maxima liberavit. Set honori summo nuper
nostro Miloni fuit, quod gladiatoribus emptis rei publicae causa
que salute nostra continebatur omnes P. Clodii conatus fu-
roresque compressit. Causa igitur largitionis est si aut necesse est
aut utile.

De largitatis moderacione

In his autem ipsis mediocritatis regula optima est.
L. quidem Philippus Q. Fabii filius vir magno ingenio
imprimisque clarus gloriari solebat se sine ullo munere
adeptum esse omnia que haberentur amplissima. Dice-
bat idem Cotta, Curio. Nobis quoque licet in hoc quodammodo
gloriari. Nam pro amplitudine honorum quos cunctis suffra-
giis adepti sumus nostro quidem anno, quod contigit eorum
nemini quos modo nominavi, sane exiguus sumptus
edilitatis fuit. Atque etiam ille impense meliores muri
navalia portus aquarum ductus omniaque que ad usum
rei publicae pertinent. Quamquam quod presens tamquam in manum datur
iocundius est, tamen hec in posterum gratiora. Theatra, por-
ticus, nova templa verecundius reprehendo propter Pom-
peium, set doctissimi non probant, ut et hic ipse Panetius
quem multum in his libris secutus sum non interpretatus,
et Phalereus Demetrius qui Periclem principem Grecie
vituperabat quod tantam pecuniam in preclara illa propilea
coniecerit. Set de hoc genere toto in hiis libris quos de re publica scripsi
diligenter est disputatum. Tota igitur ratio talium lar-
gitionum genere viciosa est, temporibus necessaria, et tum ipsa et ad
facultates accommodanda et mediocritate moderan-
da est.

Quid officii erga calamitosos contineat

In illo autem altero genere largiendi quod a libera-
litate proficiscitur non uno modo in disparibus causis affecti

Theatra

ti esse debemus. Alia causa est eius qui calamitate premitur
et eius qui res meliores querit nullis suis rebus adversis.
Propensior benignitas esse debebit in calamitosos ni-
si forte erunt digni calamitate. In hiis tamen qui se ad-
iuvari volent non ut affligantur sed ut altiorem gradum
ascendant restricti nullo modo esse debemus. sed in
deligendis idoneis iudicium et diligenciam adhibe-
re. Nam preclare Ennius: benefacta male locata male-
facta arbitror. Quod autem tributum est bono viro et
grato in eo cum ex ipso fructus est tum etiam ex ceteris.
Temeritate enim remota gratissima est liberalitas eoque
eam studiosius plerique laudant quod summi cuiusque bonitas
commune perfugium est omnium. Danda igitur opera est ut hiis
beneficiis quam plurimos afficiamus quorum liberis posteris-
que memoria prodatur ut hiis ingratis esse non liceat.
Omnes enim immemorem beneficii oderunt eamque iniuriam
in deterrenda liberalitate sibi etiam fieri eumque qui faciat commu-
nem hostem tenuiorum putant. Atque hec benignitas etiam rei
publice utilis est redimi e servitute captos locupletari te-
nuiores quod quidem vulgo solitum fieri ab ordine nostro in oratione
Crassi scriptum copiose videmus. Hanc ergo consuetudinem
benignitatis largitioni munerum longe antepono. Hec est gra-
vium hominum atque magnorum illa quasi assentatorum populi
multitudinis levitatem voluptate quasi titillantium.

Quid in exactione observetur officii

Conveniet autem cum in dando munificum esse
tum in exigendo non acerbum. In omnique re contrahen-
da vendendo emendo conducendo locando vicinitatibus
et confiniis equum et facilem multa multis de suo iure ce-
dentem. A litibus vero quantum liceat et nescio an paulo

plus etiam quam liceat sed abhorrentem. Est enim non modo liberale pau-
lum non numquam de suo iure decedere sed interdum etiam fruc-
tuosum. Habenda autem est ratio rei familiaris quam quidem
dilabi sinere flagitiosum est. sed ita ut illiberalitatis
avaricieque absit suspicio. Posse enim liberalitate uti non
spoliantem se patrimonio nimirum est pecunie fructus
maximus **Quid de hospitalitate theophrastus dicat**

Recte etiam a theophrasto est laudata hospitali-
tas. Est enim ut mihi videtur valde decorum patere domus
hominum illustrium illustribus hospitibus. Idque etiam rei publice
est ornamento. homines externos hoc liberalitatis genere in ur-
be nostra non egere. Est etiam vehementer utile hiis qui
honeste posse multa volunt per hospites apud exter-
nos populos valere opibus et gratia. Theophrastus scribit
quod Cimonem athenis etiam in suos curiales laciadas
hospitalem fuisse. Ita enim instituisse et villicis impera-
visse ut omnia preberentur quicumque laciades in villam suam
divertisset

De operibus De operis pe l d.

Que autem opera non largicione beneficia dantur
hec tum in universam rem publicam tum in singulos cives con-
feruntur. Nam in iure cavere consilio iuvare atque hoc
sciencie genere prodesse quam plurimis vehementer et ad opes
augendas pertinet et ad graciam. Itaque cum multa preclara
maiorum tum quod optime constituti iuris civilis summo semper
in honore fuit cognicio atque interpretacio quam quidem ante hanc
confusionem temporum in possessione sua principes retinue-
runt. Nunc ut honores ut omnis dignitatis gradus
sic huius sciencie splendor deletus est. Idque eo indig-
nius quod eo tempore hoc contigit cum is esset qui omnes superiores
quibus honore par esset. sciencia facile vicisset. Hec

igitur opera grata multis et beneficiis astringendos
homines accomodata.

De eloquentia

Huic arti finitima est dicendi gravior
facultas et gracior et ornatior. Quid enim eloquencia
laudabilius prestabilius vel admiracione audiencium
vel spe indigencium vel eorum qui defensi sunt gratia.
Huic ergo a maioribus nostris est data dignitate prin-
cipatus datus. Diserti igitur hominis et facile labo-
rantis. quodque in patriis est moribus multorum causas
et non gravate et gratuito defendentis beneficia et
patrocinia late patent. Admonebat me res ut hoc quoque
loco intermissionem eloquencie (ne dicam interitum) de-
plorarem. Ni vererer ne de me ipso aliquid viderer
queri. Sed tamen videmus quibus extinctis oratoribus
quam in paucis spes quanto in paucioribus facultas quam
in multis sit audacia. Cum autem omnes non possunt ne
multi quidem aut iurisperiti esse aut diserti. licet tamen
opera prodesse multis beneficia petentem commendantem
iudicibus magistratibus vigilantem pro re alterius eos
ipsos qui aut consulantur aut defendant rogantem. quod qui
faciunt plurimum gracie consequuntur. Latissimeque eorum
manat industria. Iam illud non sunt admonen-
di (est enim in promptu) ut animadvertant cum alios
iuvare velint ne quos offendant. Sepe enim aut eos le-
dunt quos non debent aut eos quos non expedit. Si im-
prudentes negligentie est si scientes temeritatis. Uten-
dum etiam est excusacione adversus eos quos invitus of-
fendas. quacumque possis quare id quod feceris necesse fuerit
nec aliud facere potueris. Ceterisque operis et officiis erit
id quod violatum est compensandum.

Ubi beneficium potius collocari soleat quam pauperes divites

Ut enim in hominibus irridendis aut mores spectari aut
fortuna soleat. Dictu quidem est proclive. Itaque vulgo loqu-
untur se in beneficiis collocandis mores hominum non
fortunam sequi. Honesta oratio est. Sed quis est tandem
qui inopis et optimi viri cause non anteponat in opera dan-
da gratiam fortunati et potentis? A quo enim expedi-
tior et celerior remuneratio fore videtur, in eum fere
est voluntas nostra propensior. Sed animadvertendum est di-
ligentius que natura rerum sit. Nimirum enim inops ille, si bonus
est vir, etiamsi referre gratiam non potest, habere certe potest.
Commode autem quicumque dixit, pecuniam qui habeat non red-
didisse, et qui reddiderit non habere, gratiam autem et qui
reddiderit habere et qui habeat retulisse. At qui se
locupletes, honoratos, beatos putant, hii ne obliga-
ri quidem beneficio volunt, quin etiam beneficium se dedisse ar-
bitrantur, cum ipsi quamvis aliquid magnum acceperint,
atque etiam a se aut postulari aut exspectari aliquid suspi-
cantur. Patrocinio vero se usos aut clientes appel-
lari mortis instar putant. At vero ille tenuis, cum
quicquid factum sit se spectatum non fortunam putat, non
modo illi qui est meritus sed etiam illis a quibus exspectat (eget enim
multis) gratum se videri studet. Neque vero verbis
auget suum munus, si quo forte fungitur, sed extenuat.
Videndumque illud est quod si opulentum fortunatumque
defenderis, in uno illo aut in liberis forte eius manet
gratia; sin autem inopem, probum tamen et modestum, omnes
non improbi humiles, que magna in populo multitudo est, pre-
sidium sibi paratum vident. Quamobrem melius apud bonos
quam apud fortunatos beneficium collocari puto.

refero
habeo
ergo

In quibus amicicia exerceri debeat

Danda omnino opera est ut omni generi satisfacere possimus. Sed si res in contentionem veniet, nimirum Themistocles est auctor adhibendus, qui cum consuleretur utrum bono viro pauperi an minus probato diviti filiam collocaret: Ego inquit malo virum qui pecunia egeat quam pecuniam que viro. Sed corrupti mores depravatique sunt admiratione divitiarum, quarum magnitudo quid ad unumquemque nostrum pertinet. Illum fortasse adiuvat qui habet, ne id quidem semper. Sed fac iuvare, potencior sane sit, honestior vero quomodo. Quod si et bonus vir erit, ne impediat divitie quominus iuvetur, modo ne adiuvent, sitque omne iudicium non quam locuples, sed qualis quisque sit. Extremum autem preceptum in beneficiis operaque danda, ne quid contra equitatem contendas, ne quid pro iniuria. Fundamentum enim est perpetue commendacionis et fame iusticia, sine qua nil potest esse laudabile.

themistocles

De beneficiis generalibus ad universos spectantibus

Sed quoniam de eo genere beneficiorum dictum est quod ad singulos spectat, deinceps de hiis que ad universos queque ad rem publicam pertinent disputandum est. Eorum autem ipsorum partim eiusmodi sunt ut ad universos cives pertineant, partim singulos ut attingant, que sunt etiam graciora. Danda est opera omnino, si possit, utrisque, nec minus ut etiam singulis consulatur, sed ita ut ea res aut prosit aut certe ne obsit rei publice. C. Gracchi frumentaria magna largicio exhauriebat igitur erarium, modica M. Octavii et rei publice tollerabilis et plebi necessaria, ergo et civibus et rei publice salutaris. In primis autem

videndum erit ei qui rem publicam administrabit ut suum quisque teneat neque de bonis privatorum publice diminutio fiat. Perniciose enim philippus in tribunatu cum legem agrariam ferret quam tamen antiquari facile passus est et in eo se vehementer moderatum prebuit. sed cum in agendo multa populariter tum illud male dixit non esse in civitate duo milia hominum qui rem haberent. Capitalis oratio est ad equationem bonorum pertinens. Qua peste quae potest esse maior. Hanc enim ob causam maxime ut sua tenerent res publice civitatesque constitute sunt. Nam etsi duce natura congregabantur homines tamen spe custodie rerum suarum urbium presidia querebant

philippus gracus

peste

De tributis conferendis

Danda etiam opera est ne quod apud maiores nostros sepe fiebat propter erarii tenuitatem assiduitatemque bellorum tributum sit conferendum idque ne eveniat multo ante erit providendum. Sin qua necessitas huius muneris alicui rei publice obvenerit malo enim alii quam nostre ominari neque tamen de nostra sed de omni re publica disputo danda erit opera ut omnes intelligant si salvi esse velint necessitati esse parendum. Atque etiam omnes qui rem publicam gubernabunt consulere debebunt ut earum rerum copia sit que sunt necessarie. Quarum qualis comparatio fieri soleat et debeat non est necesse disputare. est enim in promptu. tantum locus attingendus fuit.

ominari

comparatio

Nimia avaritie vitanda suspicio est

Caput autem est in omni procuratione negotii et muneris publici ut avaritie pellatur etiam minima suspicio. Utinam inquit C. pontius samnis ad illa tempora me fortuna reservasset et tunc esse natus

quando romani dona accipere cepissent non essem passus diutius eos imperare. Ne illi quidem multa secula expectanda fuerunt, modo enim hoc malum in hanc rem publicam invasit. Itaque facile patior tunc potius Pontium fuisse, siquidem in illo tantum fuit roboris. Nondum centum et decem anni sunt cum de pecuniis repetundis a Lucio Pisone lata est lex, nulla antea cum fuisset. At vero postea tot leges et proxime queque duriores, tot rei, tot damnati, tantum italicum bellum propter iudiciorum metum excitatum, tanta sublatis legibus et iudiciis expilatio direptioque sociorum, ut imbecillitate aliorum non nostra virtute valeamus. Laudat affricanum panecius quod fuerit abstinens. Quidni laudet? Sed in illo alia maiora. Laus abstinentie non hominis est solum sed etiam temporum illorum. Omni macedonum gaza que fuit maxima potitus est paulus, tantum in erarium pecunie invexit ut unius imperatoris preda finem attulerit tributorum. At hic nichil domum suam intulit preter memoriam nominis sempiternam. Imitatus patrem affricanus nichil locupletior carthagine eversa. Quid? qui eius collega in censura fuit Lucius Mummius, numquid copiosior cum copiosissimam urbem funditus sustulisset? Italiam ornare quam domum suam maluit, quamquam italia ornata domus ipsa videtur mihi ornatior. Nullum igitur vicium tetrius est, ut eo unde egressa est referat se oracio, quam avaricia, presertim in principibus et rem publicam gubernantibus. Habere enim questui rem publicam non modo turpe est sed sceleratum etiam et nefarium. Itaque quod apollo phitius oraculo edidit, spartam nulla re alia nisi avaricia esse perituram, id videtur non solum

De lege agraria [illegible]

Lacedemoniis fecit et omnibus opulentius expulit. [illegible]

Nulla autem re conciliare facilius benivolentiam multitudinis possunt hii qui rei publice presunt quam abstinencia et continentia. Qui vero se populares volunt ob eamque causam aut agrariam rem temptant ut possessores pellantur suis sedibus aut pecunias creditas debitoribus condonandas putant, labefactant fundamenta rei publice, concordiam primum que esse non potest cum aliis adimuntur aliis condonantur pecunie. Deinde equitatem que tollitur omnis si habere suum cuique non licet. Id enim est proprium ut supra dixi civitatis atque urbis ut sit libera et non sollicita sue rei cuiusque custodia. Atque in hac pernicie rei publice ne illam quidem consequuntur quam putant graciam. Nam cui res erepta est inimicus, cui data est etiam dissimulat se accipere voluisse et maxime in pecuniis creditis occultant suum gaudium ne videantur non fuisse solvendo. At vero ille qui accepit iniuriam et meminit et prefert dolorem suum, nec si plures sunt hii quibus improbe datum est quam illi quibus iniuste ademptum est, idcirco plus etiam valent. Non enim numero hec iudicantur sed pondere. Quam autem habet equitatem ut agrum multis annis aut etiam seculis ante possessum qui nullum habuit habeat, qui autem habuit amittat. Ac propter hoc iniurie genus Lacedemonii Lysandrum ephorum expulerunt, Agim regem quod numquam antea acciderat apud eos necaverunt, exque eo tempore tante discordie secute sunt ut et tyranni existerent et optimates exterminarentur et preclarissime constituta res publica dilaberetur. Nec vero solum ipsa cecidit sed etiam reliquam Greciam evertit contagionibus malorum que a Lacedemoniis profecte manarunt latius. Quid nostros Graccos Tiberium Graccum summi

ad filios. Affricani nepotes. nonne agrariis conten-
tionibus perierunt.

At vero Aratus sicioniensis iure laudatur qui cum eius ci-
vitas l. annos a tirannis teneretur profectus ab argis
sicionem clandestino introitu urbe est potitus
cumque tirannum Nicoclem improviso oppressisset sexcentos
exules qui fuerant eius civitatis locupletissimi restituit
remque publicam adventu suo liberavit. Sed cum magnam
animadverteret in bonis et possessionibus difficultatem
quod et eos quos ipse restituerat quorum bona alii posside-
rant egere iniquissimum arbitrabatur et l. annorum
possessiones movere non nimis equum putabat propter-
ea quod tam longo spacio multa hereditatibus multa
emptionibus multa dotibus detinebantur sine iniuria
iudicavit neque illis adimi neque hiis non satisfieri
quorum illa fuerant oportere. Cum igitur statuisset opus esse
ad eam rem constituendam pecunia alexandriam se profi-
cisci velle dixit remque integram ad reditum suum iussit es-
se. Isque celeriter ad ptolomeum suum hospitem venit qui tunc
regnabat alter post alexandriam conditam cui cum ex-
posuisset patriam se liberare velle causamque docuisset a rege
opulento vir summus facile impetravit ut grandi
pecunia adiuvaretur. Quam cum sicionem attulisset
adhibuit sibi in consilium quindecim principes cum quibus causas
cognovit et eorum qui aliena detinebant et eorum qui
sua amiserant perfecitque estimandis possessionibus
et ut persuaderent aliis ut pecuniam accipere mallent
possessionibus cederent aliis ut commodius putarent nu-
merari sibi quod tanti esset quam suum recuperare. Ita
perfectum est ut omnes constituta concordia sine querela di-

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Reges egypti [illegible] vocabantur
[illegible] ptolomei.

sederent. O virum magnum dignumque qui in re publica
natus esset. Sic par est agere cum civibus non ut bis iam
vidimus hastam in foro ponere et bona civium voci
subiacere preconis. At ille grecus id quod fuit sapientis et prestantis
viri omnibus consulendum putavit. Eaque est summa ratio
et sapientia boni civis commoda civium non
divellere atque omnes equitate eadem continere. Habitant
gratis in alieno. Quid ita? ut cum ego emerim edi
ficarim tuear impendam tu me invito fruare meo.
Quid est aliud aliis sua eripere aliis dare aliena. Ta
bule vero nove quid habent argumenti nisi ut emas mea
pecunia fundum eum tu habeas ego non habeam
pecuniam. Quam ob rem ne sit es alienum quod rei publice
noceat providendum est quod multis rationibus caveri potest
si non fuerit ut locupletes suum perdant debitores
lucrentur alienum. Nec enim ulla res vehementius
rem publicam continet quam fides que esse nulla potest nisi erit
necessaria solutio rerum creditarum. Numquam vehementius actum
est quam me consule ne solverentur. Armis et castris ten
tata res est ab omni genere hominum et ordine quibus sic re
stiti ut hoc tantum malum de re publica tolleretur. Numquam
nec maius es alienum fuit nec meliusque nec facilius disso
lutum est. Fraudandi enim spe sublata solvendi necessitas
consecuta est. At vero hic nunc victor tunc quidem victus que
cogitarat ea perfecit cum eius iam nihil interesset. Tanta
in eo peccandi libido fuit ut hoc ipsum eum delectaret
peccare etiam si causa non esset.

Ab hoc igitur genere largitionis ut aliis detur aliis
auferatur aberunt hii qui rem publicam tuebuntur. In primis
que operam dabunt ut iuris et iudiciorum equitate suum

contineat. Et neque tenuiores propter imbecillitatem
circumveniantur neque locupletibus ad sua vel tenenda
vel recuperanda obsit invidia. Praeterea quibuscumque rebus
vel belli vel domi poterunt rem publicam augeant
imperio agris vectigalibus. Haec magnorum hominum
sunt, haec apud maiores nostros factitata. Haec genera
officiorum qui persequentur cum summa utilitate rei publicae mag-
nam ipsi adipiscentur et gratiam et gloriam.

In his autem utilitatum praeceptis Antipater Tyrius
Stoicus qui Athenis nuper est mortuus duo praeterita censet
esse a Panaetio praetermissa, valetudinis curationem et pe-
cuniae. Quas res a summo philosopho praeteritas arbitror quod
essent faciles; sunt certe utiles. Sed valetudo sustentatur
notitia sui corporis et observatione earum rerum quae res
aut prodesse soleant aut obesse, et continentia in victu omni
atque cultu corporis tuendi causa et praetermittendis voluptatibus,
postremo arte eorum quorum ad scientiam haec pertinent. Res autem
familiaris quaeri debet his rebus a quibus abest turpi-
tudo, conservari autem diligentia et parsimonia, iisdem
etiam rebus augeri. Has res commodissime Xenophon
Socraticus persecutus est in eo libro qui Oeconomicus in-
scribitur, quem nos ista fere aetate cum essemus qua es tu
nunc e Graeco in Latinum convertimus.

Sed utilitatum comparatio, quoniam hic locus erat quartus
a Panaetio praetermissus, saepe est necessaria. Nam et cor-
poris commoda cum externis et externa cum corporis
et ipsa inter se corporis et externa cum externis comparari
solent. Cum externis corporis hoc modo comparantur, va-
lere ut malis quam dives esse; cum corporis externa hoc

modo dives esse potius quam maioribus corporis viribus. Ipsa autem inter se
corpora comparantur sic ut bona valitudo voluptati ante-
ponatur, vires celeritati. Externorum autem sic, ut gloria divi-
tiis, vectigalia urbana rusticis. Ex quo genere comparationis
illud est Catonis senis: a quo cum quaereretur, quid maxime in re
familiari expediret, respondit: bene pascere. Quid secundum: satis
bene pascere. Quid tertium: male vestire. Quid quartum:
arare. Et cum ille qui quaesierat dixisset: quid fenerari? Tum
Cato: quid hominem, inquit, occidere? Ex quo et multis aliis
intelligi debet utilitatum comparationes fieri solere, recteque hoc
adiunctum esse quartum exquirendorum officiorum genus. Sed
toto hoc de genere, de quaerenda, de collocanda pecunia, etiam
de utenda, commodius a quibusdam optimis viris ad medium
Ianum sedentibus quam ab ullis philosophis ulla in schola
disputatur. Sunt tamen ea cognoscenda; pertinent enim ad uti-
litatem, de qua hoc libro disputatum est. Reliqua deinceps
persequemur.

[illegible] fenerandi